فصلنامه علمی _ترویجی اقتصاد و بانکداری اسلامی، شماره شانزدهم، پاییز ۱۳۹۵- صفحات ۱۷۳-۱۴۷

شناسایی و ارhائه راهکارهایی به منظور رفع موانع و چالش‌های پیش‌روی بانکداری اسلامی با رویکرد تطبیقی

محمد جواد محقق‌نیا[۱]
سید احمد ابراهیمی[۲]
محیا بائی[۳]
پیمان نوری[۴]

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۸/۱۵ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۱۲/۲۲

چکیده

صنعت بانکداری با تجهیز پس اندازها و هدایت آنها به سمت فعالیت های مولد اقتصادی، نقش مهمی در اقتصاد جوامع ایجاد می کند، گذشت سی سال از تصویب و اجرای قانون عملیات بانکداری بدون ربا فرصت مناسبی برای ارزیابی نظام بانکی است. بررسی ابعاد نظری و کارکردی نظام جدید نشان می‌دهد خلاها و اشکالات فراوانی وجود دارد که می‌توان با اصلاح و تکمیل آن، گام‌های مؤثری در کارآمد کردن نظام بانکداری برداشت. باید توجه داشت که نظام بانکداری اسلامی به عنوان یک واقعیت در حال توسعه دیده شود، این تجربه باید به صورت بی طرفانه مورد ارزیابی قرار گیرد و مشکلات آن به دقت بررسی شود تا رشد و شکوفایی این دستاورد عظیم استمرار یابد. در پژوهش حاضر سعی بر آن است که به بررسی جامعی از مهم ترین مشکلات کنونی نظام بانکداری اسلامی در ایران با استفاده از تجربه کشورهای مختلف پرداخته شود و راهکارهایی برای رفع مشکلات ذکر گردد و در نهایت الگوی تفکیک بانک‌ها از مؤسسه‌های قرض‌الحسنه و شرکت‌های سرمایه‌گذاری را برای اقتصاد ایران پیشنهاد می گردد.

واژگان کلیدی: بانکداری بدون ربا، ارزیابی نظام بانکی، مؤسسات قرض‌الحسنه
طبقه بندی jel: E59,G21

---

۱. عضو هیات علمی دانشگاه علامه طباطبایی Mgmohagh@yahoo.com
۲. کارشناس ارشد بانکداری اسلامی دانشگاه علامه طباطبایی Ahmadebrahimi20@yahoo.com
۳. دانشجوی مقطع کارشناسی ارشد بانکداری اسلامی دانشگاه علامه طباطبایی baei.mahya@gmail.com
۴. دانشجوی کارشناسی ارشد علوم اقتصادی دانشگاه غیرانتفاعی عدالت، تهران

مقدمه

بانک ها به عنوان یکی از ارکان اصـــلی بازار پول و نیز بزرگترین و با اهمیت ترین نهادهای فعال در این بخش، دارای نقش واســطه گری مالی هســتند. این نقش در اقتصـــاد های بانک پایه، به مراتب بسیار مهم تر است. تاریخ بانکداری، به مفهوم وسیع آن، اگر به قرن های پیش از میلاد مسیح نیز باز گردد همواره با بی ثباتی و ورشــکســتگی بانکدارانی همراه بوده اســت که با اســتفاده از اعتماد عمومی و دسترسی رایگان و یا ارزان به منابع، اقدام به وام دهی فراتر از خلق پول کرده اند.(داودی و محقق نیا ۱۳۸۷). در اقتصاد اسلامی نقش واسطه گری با حفظ اصول و موازین شرعی بر عهده بانک های اسلامی است. بانک اسلامی یک موسسه پولی و مالی تعریف شده است که ربا دریافت و یا پرداخت نمینماید و با توجه به نقش واسطهگری مالی و بر مبنای عدالت به ارائه خدمات بانکداری و مالی، تجهیز و تخصیص منابع مطابق با اصول شریعت میپردازد (آجلونی،۲۰۱۲، ص ۲۱۰). بانک اسلامی وجوه نزد خود را (بدون وام دادن با بهره) در فعالیتهای تجاری و سرمایهگذاری بر اساس مشارکت در سود به کار میگیرد و در صورتی که فعالیت مورد نظر زیان کند، بانک نیز همانند سایر شــرکاء در زیان ســهیم خواهد بود (اوبادا ،۲۰۰۸، ص ۲۷). تفاوتهای دو نوع بانکداری ربوی با غیر ربوی عمدتاً در مســئله تجهیز منابع و اعطای تســهیلات میباشــد .در همه عملیات بانکی دو عمل تجهیز منابع و مدیریت مصارف از جمله اصلیترین عملیات بانکی است که بانک را به صورت یک واحد مالی از دیگر واحدهای اقتصـــادی متمایز میکند. نظام بانکداری بدون ربا نیز از این قاعده مستثنی نبوده و بانک های اسلامی همانند سایر بانک ها، از یک طرف با سازماندهی دریافت ها و پرداخت ها، امر مبادلات تجاری و بازرگانی را تسـهیل کرده و موجب گسـترش بازارها می شـوند. از طرف دیگر، با تجهیز پس اندازهای خرد و کلان و هدایت آن ها به سـمت بنگاه های تولیدی، زمینه های رشد و شکوفایی اقتصاد را فراهم می آورند (شعبانی، رستخیز، ۱۳۹۱). بانکداری اسلامی در سال ۱۹۷۵ با ایجاد بانک اسلامی دبی دراماراتمتحده عربی و بانک توسعه اسلامی در عربستان سعودی معرفی گردید. همچنین در دهه ۱۹۸۰ حرکت های وسیعی در سایر کشور های اسلامی برای پیاده سازی بانکداری اسلامی صورت گرفت. با این تفاوت که این کشور ها به جای جایگزینی کلی نظام بانکداری متعارف مبتنی بر نرخ های بهره، درصدد برآمدند تا بانکداری اسلامی را به عنوان گزینه ای در کنار آن قرار دهند. این امر در نهایت تسهیل اشاعه بانکداری اسلامی را در کشور های اسلامی سبب گردید (حسین زاده، ۱۳۹۰). بانکداری اسلامی، به نحو فزایندهای در حال رشد و نمو در بطن سیستم های مالی و بانکی غرب و شرق است، به نحوی که امروزه نه تنها در کشورهای دارای اکثریت مســلمان، بلکه در کشــور های غیر اســلامی نیز شــاهد حضــور پررنگ و موفق بانک ها و موسسات مالی اسلامی هستیم. با این همه پتانسیل های عظیمی برای فعالیت و خدمات گسترده تر

بانک های اسلامی در سراسر نقاط جهان وجود دارد که بلا استفاده و بکر باقی مانده است و عامل اصلی عدم شکوفایی و بالفعل شدن این پتانسیل ها هم عدم آشنایی کافی سیاستگذاران و اقتصاددانان جهان با مزایای بانکداری اسلامی است (سوله[1]، ۲۰۰۷). رفتارهای اقتصادی در جوامع اسلامی، به طور کلی از لحاظ مشابهت با رفتار های اقتصادی در دیگر جوامع بشری، در بسیاری از موارد، دست کم از لحاظ ظاهر، چندان متفاوت به نظر نمی رسد. لکن از لحاظ محتوایی، در محیط اسلامی رفتارهای اقتصادی به گونه ای است که نه تنها این رفتارها بر خلاف احکام و موازین اسلامی نمی تواند باشد بلکه با آنها نیز نباید تعارض داشته باشد (مهدوی نجم آبادی، ۱۳۸۲). بانکداری متعارف، تمام تقاضاهای مصرفی خانوارها و سرمایه گذاری بنگاه های اقتصادی را با قطع نظر از اینکه متقاضی، تسهیلات را برای چه نوع نیازی لازم دارد از راه وام با بهره پاسخ می دهد، در حالی که بانکداری اسلامی برای هر نیاز ابزار خاصی دارد که اعطای تسهیلات براساس آن انجام میگیرد و مزیت اصلی بانکداری اسلامی نیز در همین نکته نهفته است (موسویان، ۱۳۸۸). با توجه به اهمیت موضوع بانکداری اسلامی هدف پژوهش حاضر شناسایی و ارئه راهکارهایی به منظور رفع موانع و چالش‌های پیش روی بانکداری اسلامی در ایران است بدین منظور پس از مرور جایگاه بانک در نظام اقتصادی اسلام و اهمیت آن، و تشریح بانکداری بدون ربا ایران، به بررسی مشکلات و نارسایی های ساختار فعلی بانکداری بدون ربای ایران می پردازد و با استفاده از تجربه موفق کشورهای مختلف در زمینه بانکداری اسلامی، راهکارهای پیشنهاد می گردد. و در نهایت به تشریح الگوی تفکیک بانک‌ها از مؤسسه‌های قرض‌الحسنه و شرکت‌های سرمایه‌گذاری می پردازد و این الگو را برای اقتصاد ایران پیشنهاد می گردد.

جایگاه بانک درنظام اقتصادی اسلام

مسلمانان در صدر اسلام دارای نوعی بانکداری و نظام سرمایه گذاری بودند که در اواسط سده هشتم هجری توسعه نسبتا زیادی یافته بود و در آن، انواع ابزارهای پولی مانند چک، حواله و سفته رواج داشت. خدمات بانکی، از جمله مبادلات پولی نیز توسط بانکداران انجام می‌گرفت و فعالیت های سرمایه گذاری به صورت مستقیم و بر مبنای تسهیم سود و زیان تامین مالی می شدند. هم علما و هم بانکداران مسلمان بر این نکته واقف بودند که بر اساس احکام اسلام، سپرده گیرنده نمی تواند سپرده را به هر شکل که بخواهد، مورد استفاده قرار دهد. این نکته با مفهوم سپرده در غرب، که در آن سپرده گیرنده نه تنها اشیای سپرده شده را نگهداری می نمود، بلکه می توانست برای مقاصد تجاری مورد استفاده قرار دهد، متناقض است، زیرا برداشت اسلام از حقوق مالکیت باعث می شود

1. Solé

که محدودیت های شدیدی برای استفاده از اموالی که نزد شخص به امانت گذاشته شده، اعمال شود (والی نژاد، ۱۳۸۲). واضح است که اسلام، بانک سرمایه داری را تایید نمی کند زیرا:

اولا: با احکام دین ا سلام و قانون مدنی فقه ا سلامی که قرض ربوی را حرام کرده ا ست، تناقض دارد.

ثانیا: با اساس نظام اقتصادی اسلام و روح حاکم آن در توزیع عادلانه ثروت و به کارگیری آن در جهت تحقق اهداف نظام اقتصادی اسلام مباینت دارد.

به همین خاطر ایده بانک بدون ربا به منظور پیاده نمودن الگوی بانک اسلامی مطرح شد. این ایده به خاطر ذهنیات منفی ای که در جامعه اسلامی در مورد تبعیت و الگو برداری از واقعیت فاسد و نگاه پلید انسان غربی به زندگی و نهادهای اجتماعی آن وجود دارد، ابتدا غریب بود. چرا که در این شرایط اساس مکتب اقتصادی اسلام و روح حاکم بر آن را در واقعیت بانک بدون ربا پیاده نمی شود. گر چه حکم تحریم ربا به شکل یک قانون در بانک بدون ربا وضع می شود، اما از آنجا که این بانک در جامعه ای غیر ا سلامی واقع می شود، روح و ا ساس مکتب اقتصادی ا سلام در پیکره بانک وارد نمی شود. تنها اگر روح کلی ا سلام به باطن قالب قراردادها وارد شود و فضای عمومی آنها را متاثر کند و اقتصاد ا سلامی به صورت کامل در تمامی جوانب زندگی پیاده شود، آن گاه نظام اقتصادی اسلام در نتیجه ارتباط بین اعضایش به اهداف خود می‌رسد و نتایج مطلوب خویش را به ثمر می‌دهد. پس نظام ا سلامی یک کل واحد ا ست که اجزاء آن با یکدیگر مرتبط ه ستند. چنین بانکی بخ شی اصلی در طرح کامل اقتصاد در جامعه اسلامی را تشکیل می‌دهد و تنها به معنای رفع کردن نقصان‌های بانک سرمایه داری نیست، بلکه ا ساسا با آن متفاوت ا ست (صدر، ۱۳۸۹). در نتیجه در جامعه اسلامی رسالت اصلی بانک ها، تجهیز و تخصیص منابع پولی است و در نظام اقتصادی اسلام می توانند عملیات همچون؛ ارایه خدمات بانکی، انجام مبادلات ارزی، سرمایه گذاری مستقیم، ایفای نقش واسطه در بازار ثواب، ایفای نقش واسطه در بازار مشارکت سرمایه نقدی را انجام دهند. (قلیچ، ۱۳۸۹).

اهداف بانکداری اسلامی

اهمیت نقش بانک در عر صه کنونی وا ضح ا ست و یکی از نقش های آن هم وا سطه گری مالی بین پس انداز کنندگان و سرمایه‌گذاران است. این نقش می تواند اهمیت شایانی در کمک به تبدیل سرمایه دا شته با شد. به بیانی دیگر، وظیفه ا سا سی بانک ها، تجهیز و تخ صیص پول و متفرعات و اوراق جایگزین آن است که با قبول سپرده ها و دادن وام عملی می گردد. این نقش، ضرورتی حیاتی برای شکوفایی و ر شد اقتصاد جامعه و ادامه حیات بالنده آن ا ست و نکته ا ساسی در این رابطه هم کیفیت ایفای این نقش است. بانک اسلامی، موسسه ای پولی و مالی است که سعی دارد تا با

استفاده از عقود اسلامی و قراردادهای مورد رضایت اسلام، معاملات مورد انتظار از نهادی به نام بانک را ارائه دهد و در عین حال، جنبه هایی مانند عدالت و اخلاق اسلامی را نیز مورد توجه قرار دهد. به تعبیر دیگر، در بانک اسلامی، قراردادها بر اساس حقوق اسلامی تنظیم می شوند (قلیچ، ۱۳۸۹). بانکداری اسلامی بر تقسیم ریسک، دادوستد فیزیکی کالا، درگیری مستقیم با تجارت و کار، اجاره و قراردادهای ساختمانی با استفاده از عقود مختلف شرعی استوار است، همچنین بانکداری اسلامی با مدیریت دارایی به منظور افزایش درآمد عمومی است. تقسیم ریسک و مدیریت آن برای دستیابی به حاکمیت مشارکت و همکاری در انجام پروژه‌ها یکی از اهداف بانکداری اسلامی است (طاهری، ۱۳۸۵).

اسلام مخالف اندیشه بانک و بانکداری اسلامی نیست، البته مادامی که مخالف کتاب و سنت و ارزش ها نباشد، بلکه مخالفت اسلام با بانکداری ربوی مبتنی بر نرخ بهره است (زرندی، ۱۳۹۰). اهداف کلی بانکداری اسلامی عبارتند از: (فراهانی، ۱۳۷۷).

۱. استقرار نظام پولی و اعتباری بر مبنای حق و عدل، به منظور تنظیم گردش صحیح پول و اعتبار در جهت سلامت و رشد اقتصاد کشور؛

۲. فعالیت در جهت تحقق اهداف و سیاست ها و برنامه های اقتصادی دولت جمهوری اسلامی؛

۳. ایجاد تسهیلات لازم جهت گسترش تعاون عمومی و قرض الحسنه، از طریق جذب و جلب وجوه آزاد و اندوخته ها و پس‌اندازها و سپرده ها، و بسیج و تجهیز آنها در جهت تأمین امکانات کار و سرمایه گذاری؛

۴. حفظ ارزش پول و ایجاد تعادل در موازنه پرداخت ها و تسهیل مبادلات بازرگانی؛

۵. تسهیل در امور پرداخت ها و دریافت ها و مبادلات و معاملات و سایر خدماتی که به موجب قانون به عهده بانک گذشته می‌شود. همچنین موارد متعدد دیگری نیز در این قانون تحت عنوان وظایف نظام بانکی آمده است. (مانند: انتشار اسکناس، تنظیم و کنترل گردش پول و اعتبار، انجام عملیات بانکی ارزی و ریالی و...).

رشد بانکداری اسلامی و موفقیت آن

ایده بانکداری و تامین مالی اسلامی که نخستین بار در دهه ۱۹۵۰ مطرح شد و اکنون دست کم یکصد نوع گوناگون دارد (سارکر[1]، ۲۰۰۴)، بر یک اصل کلی استوار بوده و آن تحریم رباست. تحریم ربا اصلی کلی است که نه تنها شریعت اسلام در آیه ها و روایت‌های متعدد آن را نفی کرده، بلکه

1. sarker

دیگر ادیان بزرگ مانند: مسیحیت، یهودیت و آیین هندو (که همراه با اسلام چهار مذهب نخست جهان را تشکیل می دهند) نیز آن را رد می کنند (میلز و پرسلی، ۱۹۹۹، ویلسون، ۱۹۹۷[1]). در چهل سال اخیر، جهان شاهد شکل گیری و شکوفایی صنعت بانکداری و مالیه ا سلامی، در کشور های اسلامی و غیر اسلامی بوده است. در سال ۱۹۶۳ بانک های پس انداز اسلامی در مصر تاسیس شدند و پس از آن دولت مصر ا صرار کرد قوانین بانک های تجاری بر این بانک نیز اعمال گردد. در سال ۱۹۶۸ بانک پس انداز های مصر تعطیل شد و به جای آن در سال ۱۹۷۱ بانک اجتماعی ناصر به عنوان یک موسسه اسلامی تاسیس گردید (تقیزاده، ۱۳۹۱). شروع واقعی کار بانک های اسلامی به سال ۱۹۷۴ باز می گردد در این سال قیمت نفت افزایش یافت از آن پس تاکنون بانک های ا سلامی در میان کشورهای عربی، پاکستان، ایران و آسیای جنوب شرقی گسترش یافتند. بانک اسلامی دبی در سال ۱۹۷۵ و خانه تامین مالی کویت در سال ۱۹۷۷ تاسیس شدند، همچنین بانک اسلامی فیصل مصر و سودان توسط شاهزاده محمد بن فیصل سعودی در سالهای ۱۹۷۷ و ۱۹۷۸ راه اندازی شدند.کشور انگلیس نخستین کشور غربی است که به تاسیس بانکداری خرد براساس قوانین اسلام اقدام نمود. (تقی زاده، ۱۳۹۱). علاوه بر خاورمیانه، در مالزی، فیلیپین و هند نیز بانک های ا سلامی گسترش یافتند. سپس دامنه فعالیت بانک ها و موسسات مالی ا سلامی به اروپا نیز رسید و در دهه های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰، بانک ها و موسسات مالی ا سلامی کوچکی در لوکزامبورگ، سوییس، دانمارک و حتی آفریقای جنوبی و استرالیا نیز مشغول به کار شدند (ادواردز، ، ۱۳۸۵). چنین استدلال می شود که مقبولیت سیستم بانکداری ا سلامی تنها به بانکهای ا سلامی محدود نمی شود. بانک های تجاری بین المللی بزرگ به سیستم بانکداری اسلامی علاقه مند شدند و برخی بانک های اروپایی محصولات مالی ا سلامی ارائه می دهند که باجه های ا سلامی نامیده می شوند مانند بانک سرمایه گذاری اچ اس بی سی[2]، شرکت های بانکداری سوئیس، شرکت سرمایه گذاری حلال دو سویه، شرکت بین المللی البرکه تاسیس شدند (عبدالرحیم ۲۰۱۰) همچنین بانک اسلامی بریتانیا با تصویب اف اس ای[3] در سال ۲۰۰۴ تاسیس شد (تقی زاده، ۱۳۹۱). با وقوع بحران مالی اخیر در جهان و سر بلند بیرون آمدن بانک های ا سلامی از این آزمون سخت و مهلک، نگرش جهانیان نسبت به بانکداری و مالیه اسلامی دگرگون شده است. کارشناسان و صاحب نظران دنیای بانکداری اکنون دریافته اند که بانک های اسلامی به واسطه پیروی کردن از یک سری اصول و معیارها، توانسته اند بر پاره ای از مشکلات و نقاط مبهم که از دیرباز در صنعت بانکداری جهان وجود داشته است، فایق آیند و محیط اقتصادی و مالی با ثبات و مستحکمی را پدید اورند.وجود

1. mills & Presley, wilson
2. hsbc
3. fsa

اصـــولی چون ممنوعیت دریافت و پرداخت بهره (ربا) و مشـــارکت در ســـود و زیان حاصـــل از سرمایه‌گذاری موجب شده است تا هم بانکداری اسلامی به یک مدل ویژه و منحصر به فرد بانکی در دنیای امروز بدل شود و هم گامی اساسی در جهت شکل گیری و تقویت آرمان هایی چون اقتصاد واقعی و بانکداری اخلاق گرایانه بردا شته شود. به دلیل وجود همین مزایا و مطلوبیت ها ست که در حال حاضر بانکداری اسلامی با حضور در ۷۵ کشور، بخش چشم‌گیری ازچشم‌انداز جهانی اقتصادی را شکل می‌دهد و در میان کشورهای مختلف ایران، مالزی، عربستان و امارات متحده عربی بیشترین دارایی‌های منطبق بر شریعت را تشکیل می‌دهند. از سوی دیگر، پس از بحران مالی و اقتصادی در جهان بسیاری از کارشناسان اقتصادی در کشورهای با اقتصاد آزاد بر این باورند که بانکداری اسلامی با داشـــتن ویژگی‌های منحصـــر بفرد خود می‌تواند جایگزین مطمئن و خوبی برای بانکداری متعارف با شد.(محقق نیا و همکاران، ۱۳۹۳).از نظر تاریخی، رشد بانکداری اسلامی نا شی از نیاز مشتریان خرده پایی بود که میخوا ستند به گونه ای وام بگیرند و سرمایه گذاری کنند که منطبق بر اعتقادات آن ها باشد. بانکداری اسلامی طی زمان به همراه افزایش جمعیت و رشد اقتصادی و افزایش تقاضا برای راه حل های منطبق با شریعت، گسترش یافت، ولی قسمت عرضه نیز در این زمینه نقش به سزایی داشت، افزایش موسسات خدمات مالی ارائه دهنده بانکداری اسلامی سطح آگاهی مشتریان را بالا برده اســت ولی در عین حال بر تراکم رقابت بازار نیز افزوده اســت(ســپهری، ۱۳۸۸).علاوه بر رشد دامنه جغرافیایی تامین مالی اسلامی، رشد و گسترش این پدیده بر دامنه و سیعی از فعالیت های مالی، از بانکداری خرده فروشی گرفته تا بیمه و سرمایه گذاری در بازار سرمایه نیز بسیار زیاد بوده است. ولی شاید بی سابقه ترین رشد آن ناشی از ارائه و رشد صکوک (قرضه اسلامی) باشد که متداول ترین اوراق بهادار تامین مالی در این حرفه است. بانکداری اسلامی به دلایل گوناگون کارایی بیشتری را به ارمغان آورده است، بنابراین به منظور دستیابی به رشد و توسعه مناسب تر است. توجه شـــود که می توان مزیت های دیگری مانند عدالت، جامعیت و پایداری را نیز برای نظام بانکداری اســـلامی تصـــور کرد (الجرحی[1]، ۲۰۰۲). تحت نظام تامین مالی اســـلامی، دامنه نوســـان های تمام مراحل یک دوره اقتصادی (چه رکود و چه رونق) کوتاه تر خواهند بود، که این خود به معنای ثبات بیشتر در این ساختار است (چیشتی[2]، ۱۹۸۵). سهم و سرعت رشد نظام بانکی و مالی اسلامی در سال‌های اخیر بسیار بیشتر شده است به طوری که براساس گزارشات صندوق بین المللی پول، هم اکنون بالغ بر ۳۰۰ بانک و نهاد مالی اسلامی در بیش از ۷۵ کشور جهان مشغول فعالیت هستند. همچنین ارزش تقریبی بازار های مالی اســـلامی حدود ۴۰۰ میلیارد دلار برآورد شـــده اســـت که این

1. Al- jarhi
2. chishti

رقم به طور میانگین ۱۵ درصد رشد داشته است (کاراسیک و همکاران[1]، ۲۰۰۷). با این حال، قابلیت های فراوانی برای فعالیت و خدمات ر سانی گ سترده تر بانک های ا سلامی در سرا سر نقاط جهان وجود دارد که از آن ا ستفاده نمی شود. عامل ا صلی عدم شکوفایی این پتان سیل ها هم ناآ شنایی کافی سیا ستگذاران و اقت صاددانان جهان با مزایای بانکداری ا سلامی ا ست. بدیهی ا ست که هرچه آشـنایی و درک سـازمان های جهانی، دولت ها و نهاد های مالی کشـورها، از نحوه عملکرد و مزیت های رقابتی و نقش آفرینی مثبت و غیر تورمی بانک های اسلامی بیشتر و بهتر باشد، بستر مناسب تری برای گسترش فزاینده این الگوی بانکی اخلاق گرا فراهم خواهد شد (سوله، ۲۰۰۷). تقریبا تمام م سلمانان با مذاهب گوناگون بر سر مو ضوع ت شکیل نظام مالی و بانک ا سلامی توافق دارند. چنین توافق فراگیری بر سر کمتر مسئله ای در جهان اسلام مشاهده شده است. این توافق می تواند یک نقطه آغاز و محور وحدت بسیار خوبی برای امت ا سلامی با شد. به نظر می ر سد که چند نکته عامل ایجاد چنین شرایط مناسبی شده است (صدیقی[2]، ۲۰۰۲).

۱. نارضایتی گسترده از عملکرد نظام بانکی ربوی متعارف بعد از جنگ جهانی دوم.
۲. بیداری مسلمانان برای بازیابی عظمت گذشته امت اسلامی بر مبنای آموزه های دین اسلام.
۳. گرایش روزافزون جهان به اخلاقیات و معنویت (سوله، ۲۰۰۷).

نباید این نکته فراموش شـود که مسـلمانان بخش اعظم معادلات جهانی را در بر گرفته اند. بنابراین انگیزه و تقاضای بالقوه زیادی در سطح جهانی برای نظام بانکی اسلامی موجود است.

بانکداری اسلامی در ایران

بی تردید نظام اقتصـادی ایران پس از پیروزی انقلاب اسـلامی پیشـروترین نظام در به کارگیری مفاهیم و الگوهای ا سلامی در اقت صاد بود و طی این سه دهه نیز که از آغاز انقلاب ا سلامی سپری می شود، بسط و گسترش استفاده از روش های اسلامی در سیاست ها و مناسبات اقتصادی، همواره یکی از اهداف و دغدغه های دولتمردان ما بوده و همچنان نیز هست. ناظر بر همین مسائل و اهمیت غیر قابل انکار نظام بانکی، با فاصله زمانی اندکی از پیروزی انقلاب اسلامی، اجرای عملیات بانکداری اسلامی در کشور به عنوان یک ضرورت مطرح و از سوی مدیران و مسئولان انقلاب پیگیری شد. این حرکت که با ملی شدن بانک های خصو صی رژیم ساقط شده پهلوی همراه بود، سر انجام در دهم شهریور ۱۳۶۲ به تدوین و ت صویب قانون عملیات بانکی بدون ربا انجامید (صاحب ف صول، ۱۳۹۰). اقت صاد ک شور ایران مانند تمامی اقت صادهای دنیا مت شکل از بازارهای پولی ، مالی، سرمایه و ... بوده

1. karasik, t, wehrey, f, strom, s
2. Siddiqi

که اساس قانونمندی دینی بر آنها حاکم و قابل اجرا است و بر اساس تدوین قانون عملیات بانکی بدون ربا تمامی ا صول ا سلامی بر سیستم بانکی ایران حاکم گردیده ا ست. حال با توجه به تمامی عوامل مذکور انتظار داریم که نه تنها اذهان دنیا بلکه اذهان اقتصاد جهانی نیز همیشه در کنار ایران، اسلام را به صورت هویدا مشاهده نموده و از اقتصاد ایران به عنوان اقتصادی اسلامی یاد برند لزوم وجود این تفکر، تحقق قوانین اسلامی در زیر مجموعه‌های اقتصاد از جمله نظام پولی و بانک ها می‌باشد.

ایران کشوری است با وسعتی حدود ۱,۵ میلیون متر مربع و با حدود ۷۷ میلیون نفر جمعیت که دین ر سمی این کشور ا سلام می با شد. حدود ۹۸ در صد مردم ایران دارای دین ا سلام بوده لذا اساس کار و مناسبات این کشور با اصول اسلامی گره خورده است و این امر برای تمامی دنیا محرز می با شد . مذهب ا سلام تنها امری شخصی و خصوصی نبوده لذا در درون تمام منا سبات روزمره زندگی مردم ایران نسوخ نموده ا ست و مواردی که از نظر ا سلام ممنوع می‌با شد در ایران از لحاظ قانونی نیز جرم بوده و مستحق مجازات ا سلامی ا ست که از آن جمله به اموری مانند شرط‌بندی، شراب خمر، ربا و .... میتوان اشاره نمود.

۱- عقود اسلامی در عملیات بانکی بدون ربا ایران

تحقق رفاه عمومی و برقراری عدالت اقتصادی از اهداف نظام اقتصادی اسلام می باشد و بدون تردید تر سیم و اجرای این نظام موجب زدودن پدیده شوم فقر از سطح جامعه می شود. یکی از گام های اساسی برای تحقق این مقصود، تغییر نظام بانکی و حذف بهره از پیکره آن و استفاده از عقود اسلامی قابل تطبیق با نظام بانکداری است. به طورکلی عقود اسلامی در سیستم بانکی به چهار گروه تقسیم می شوند که عبارتند از:

قرض الحسنه، عقود مشارکتی (مشارکت مدنی، مشارکت حقوقی، مضاربه، مزارعه، مساقات) و عقود مبادله ای و سرمایه گذاری مستقیم. سرمایه گذاری مستقیم از نظرآثار و نتایج شبیه قراردادهای مشارکتی است و گاهی جزء این دسته قرار می گیرد. در ادامه به بررسی این عقود می‌پردازم.

۱-۱-قرض الحسنه

قرض الحسنه، عقدی است که به موجب آن یکی از طرفین (قرض دهنده) مقدار معینی از مال خود را به طرف دیگر (قرض گیرنده) تملیک می کند که قرض گیرنده مثل و یا در صورت عدم امکان، قیمت آن را به قرض دهنده رد نماید. قرض الحسنه از مصادیق قرض غیر ربوی محسوب می گردد و بسیاری از احکام قرض درباره قرض الحسنه نیز جاری ا ست. تمایز آن دو از یکدیگر در این ا ست

که در قرض الحسنه نیازمند بودن وام گیرنده و انگیزه معنوی و اخروی وام دهنده دو رکن اساسی از ارکان آن به شمار می روند. اسلام در مناسبات اقتصادی خود، به نوع دوستی، توازن و تعادل اجتماعی و افزایش اجر و پاداش اخروی توجه ویژه دارد (رفیعی، ۱۳۸۵).

۲-۱-عقود مشارکتی

در این شیوه بانک با استفاده از منابع سپرده های سرمایه گذاری و دیگر منابع بانک، کل یا بخشی از سرمایه مورد نیاز فعالان اقتصادی را از راه قراردادهای مشارکتی چون مشارکت مدنی، مشارکت حقوقی، مضاربه، مزارعه و مساقات تامین می کند و با آنان در سود حاصل از فعالیت های اقتصادی شریک می شود. در این شیوه، بانک در جایگاه صاحب سرمایه یا شریک سرمایه‌گذار بوده و مطابق موازین شرعی و قانونی پیامد ها و مخاطره های فعالیت اقتصادی و سرمایه گذاری را به عهده می‌گیرد (موسویان، ۱۳۸۵).

۳-۱-عقود مبادله‌ای

در این شیوه، بانک ها با استفاده از منابع سپرده های سرمایه گذاری و دیگر منابع بانک، با متقاضیان تسهیلات وارد قراردادهای مبادله ای چون فروش اقساطی، اجاره به شرط تملیک، سلف، خرید دین و جعاله می شوند. این قراردادها ماهیت تملیکی داشته، براساس نرخ های سود معین به متقاضیان، تسهیلات بانکی داده می شود. در این شیوه، بانک در جایگاه موسسه انتفاعی با سود معین با متقاضی تسهیلات وارد معامله می شود و حاصل آن، بدهی مدت دار مشتری است که طبق زمان بندی مشخصی باید پرداخت شود (همان). به طور کلی عقود مبادله ای دارای ویژگی های زیر هستند (موسویان، ۱۳۸۴):

أ. انتفاعی‌بودن قرارداد: قراردادهای مبادله‌ای همگی انتفاعی هستند. بانک از محل انجام این قراردادها کسب سود می‌کند.

ب. معیّن‌بودن سود قرارداد: افزون بر انتفاعی‌بودن قرارداد، نرخ سود بانک از محل این قراردادها معیّن است؛ برای مثال، بانک می‌تواند تصمیم بگیرد تمام قراردادهای مبادله‌ای خود را برای سال خاص یا فصل خاصی با نرخ‌های معیّن قرارداد ببندد؛ چنان‌که می‌تواند برای همهٔ بخش‌ها یا همهٔ قراردادها از یک نرخ یا چند نرخ معیّن به‌صورت ترجیحی استفاده کند.

ج. تملیکی‌بودن قرارداد: در قراردادهای مبادله‌ای بعد از پایان قرارداد، طبق ضوابط هر قرارداد، عوضین به ملکیت طرفین در می‌آید و رابطهٔ بانک با گیرندهٔ تسهیلات، رابطهٔ بستانکار و بدهکار است.

د. عدم نیاز به نظارت و کنترل: در قراردادهای مبادله‌ای مسؤولیت بانک در احراز صحت قرارداد خلاصه می‌شود و بعد از آن به نظارت و کنترل چگونگی بهره‌برداری از تسهیلات گرفته شده از بانک نیازی نیست. بانک فقط مسؤولیت دارد با دریافت تضمین کافی از بازگشت منابع مطمئن شود.

۴-۱- سرمایه گذاری مستقیم

در این شیوه، بانک‌ها بخشی از منابع را در فعالیت‌های مستقیم اقتصادی چون ساخت بزرگراه‌ها، تونل‌ها و دیگر پروژه‌های بزرگ زیربنایی سرمایه‌گذاری، و ارزش افزوده طرح‌ها و پروژه ها را به صورت سود بانک و سپرده گذاران لحاظ می کنند. در این شیوه نیز بانک در جایگاه صاحب سرمایه و سرمایه گذار، مسئولیت ها و مخاطره های فعالیت اقتصادی را عهده دار می‌شود (موسویان، ۱۳۸۵). شیوه سرمایه گذاری مستقیم می تواند در تأمین مالی طرح های مهم و زیربنایی کشور - که دولت به جهت کسری بودجه توان تأمین مالی آنها را ندارد - شیوه مفید و موثری باشد و بدون تحمیل آثار تورمی به رشد و توسعه اقتصادی کمک کند.

موفقیت بانکداری اسلامی در کشور های دیگر و دلیل موفقیت

پاکستان: روند اسلامی کردن سیستم بانکی پاکستان از سال ۱۹۷۹ آغاز گردید. در نوامبر ۱۹۷۷ شورای جهان بینی اسلامی پاکستان، گروهی از اقتصاددانان و خبرگان امور بانکی را تعیین کرد. اعضای هیئت یاد شده گزارش خود را در فوریه ۱۹۸۰ به شورای جهان بینی اسلامی پاکستان تسلیم کرد. در جهت تطبیق کامل گزارش یاد شده با اصول اسلامی، شورا اصلاحات و تعدیلات لازم را در آن معمول و پس از حک و اصلاح و آماده شدن کامل آن گزارش آماده شده را در ژوئن ۱۱۹۸۰ به ریاست جمهوری پاکستان ارائه نمود (میر جلیلی، ۱۳۷۴).

برای رشد بانکداری اسلامی در پاکستان بانک مرکزی این کشور سه استراتژی را به طور پیگیر در دستور کار خود قرار داده است: (تقی‌زاده، ۱۳۹۱)

أ. تاسیس بانک های کاملا اسلامی نوپا با مشارکت بخش خصوصی

ب. ایجاد بانک های تجاری به عنوان مکمل بانک های اسلامی

ج. ایجاد یک باجه مخصوص عملیات بانکداری اسلامی در تمام شعب بانک های تجاری

برای ایجاد بانک های تجاری مکمل در چهارم نوامبر ۲۰۰۲ قوانین جدیدی به تصویب رسید که مهم ترین اصل آن این است که عملیات بانکداری می بایست تماما براساس دستورات اسلام تاکید شده در قرآن و سنت باشد. بر همین مبنا بانک های تجاری اجازه یافتند که در کنار عملیات

بانکداری اسلامی به فعالیت بپردازند (طاهری، ۱۳۸۵).

قواعدی که توسط بانک های اسلامی پاکستان برای اعطای تسهیلات پذیرفته شده است را در چهار گروه می توان ارائه کرد: (حسن زاده، ۱۳۸۵)

أ. اصل تسهیم سود و زیان

ب. اصل مبتنی بر هزینه و دستمزد

ج. اصل خدمات بدون بهره

د. اصل تابعه کمکی

بانک دولتی پاکستان یک مکانیزم جامع و قوی برای مطابقت با شریعت ارائه نموده است تا اعتماد مشتریان و سرمایه گذاران به صنعت بانکداری اسلامی را جلب کند. این مکانیزم سه رکن اصلی دارد یک هیات شریعت در بانک دولتی پاکستان سیاست ها و دستورالعمل ها و همچنین معیار های مناسب برای مشاورین را تعیین و تایید می کند، مشاورین شریعت در تمام بانک ها آن‌ها را (بانک ها را) هدایت می‌کنند و آسایش خاطر مشتریان در مورد خدمات مالی اسلامی را تامین می کنند. (تقی زاده، ۱۳۹۱).

مالزی: داشتن تعداد زیادی مشتری و شعبه، عرضه گستره ای وسیع از خدمات، تامین تعامل با بازار اسلامی پولی و همچنین، نظام بانکداری اسلامی باید با ارزش های اجتماعی و اقتصادی اسلامی سازگار بوده و در صورت و معنا اسلامی باشد (آذری نیا، ۱۳۸۵).

مالزی از چند مفهوم بانکداری اسلامی در طرح بانکداری بدون ربا استفاده می کند که با وجود تفاوت های اسمی در عنوان با مفاهیم مورد استفاده در عقود اسلامی بانکداری بدون ربا در ایران ماهیتا منطبق می باشد (فرجی، ۱۳۸۴). سایر مفاهیم استفاده شده در بانکداری اسلامی مالزی شامل: ودیعه با ضمانت، مشارکت، مرابحه، بیع دین، استجار می باشد. نکته قابل توجه در بررسی منابع و مصارف بانکداری اسلامی مالزی این است که بانک در استفاده از منابع مالی جهت اعطای تسهیلات متنوع به متقاضیان دارای اختیار بیشتری است. بانک می تواند به صلاحدید خود کلیه وجوه حاصل از عقود ودیعه (جاری و پس انداز) را مورد استفاده قرار دهد و تنها ملزم به تطابق تامین مالی با اصول شریعت می باشد. همچنین عقد مضاربه در حساب های سرمایه گذاری معنای وسیع تری دارد و به مصارف بازرگانی و محدودیت زمانی منحصر نمی شود (تقی زاده، ۱۳۹۱).

انگلستان: در بین کشور های غیر اسلامی، کشور انگلستان در دهه اخیر توجه بسیار زیادی به مقوله فراهم نمودن زمینه های قانونی برای تاسیس بانک ها و موسسات مالی اسلامی نموده است. انگلیس نخستین کشور غربی است که به تاسیس بانکداری خرد براساس قوانین اسلام اقدام نمود (احمد[1]،

1. Ahmad

۲۰۰۸). در اگوست ۲۰۰۴ اولین بانک اسلامی در سطح خدمات خرد که تمامی فعالیت هایش را در چارچوب اسلامی تنظیم نموده بود، با عنوان بانک اسلامی انگلستان تاسیس شد. (موسویان و همکاران، ۱۳۹۳). بانک های اسلامی در انگلستان خدمات حساب‌های پس‌انداز و حساب‌های سپرده بلندمدت ارائه می نمایند. این بانک ها وجوه را در تجارت و فعالیت‌های مورد قبول شریعت ا سلامی سرمایه گذاری کرده و سود حاصل از سرمایه گذاری را بین مشتریان و بانک تقسیم می کنند. همچنین بانک ها این خدمات را به سرمایه گذاران غیر مسلمانی نیز که ترجیح می دهند از فعالیت‌هایی مانند تنباکو و الکل اجتناب نمایند، عرضه می نمایند. بانک های اسلامی انگلستان محصولات مالی مختلفی ارائه می دهند که عبارتند از:

وام خرید مسکن، تامین سرمایه های مسکن امانه، تامین مالی مسکن و برنامه خرید مسکن که همگی وام های رهنی اسلامی هستند.

ح ساب جاری، پس انداز/ ح ساب امانه ا سلامی، ح ساب دانش آموزی ا سلامی، تامین سرمایه شخصی.

تامین مالی تضمین شده، تامین مالی ا سلامی (حساب مشترک ا سلامی)، سهام خصو صی و مشاوره گروهی، مشاوره در زمینه قوانین شریعت، مدیریت دارایی ها، تامین مالی پروژه، تامین مالی تجارت، مدیریت مالی، پس انداز و برنامه های سرمایه‌گذاری بلندمدت.

خدمات بازارهای مالی (شامل انتشار صکوک و تامین سرمایه صنفی)، مسکن، ارائه محصولات و خدمات سرمایه گذاری مطابق با شریعت به افراد و شرکت ها.(تقی زاده ۱۳۹۱)

همچنین بریتانیا فعال ترین و پیشرفته ترین بخش بانکداری اسلامی را در اتحادیه اروپا داشته و دروازه ورودی تامین مالی اسلامی می باشد (عبدالرحیم[1]، ۲۰۱۰). بانک اسلامی بریتانیا خدمات حساب های پس انداز، حساب های سپرده بلند مدت (خزانه) ارائه می نماید. بانک فوق این پول ها رادر تجارت و فعالیت مورد قبول شریعت ا سلامی سرمایه گذاری می‌کند. سود حا صل از سرمایه گذاری بین مشتریان و بانک تقسیم می شود. همچنین بانک ها به سرمایه گذاران غیر مسلمانی که ترجیح می دهند از فعالیت هایی مانند تنباکو و الکل اجتناب نمایند این این خدمات را نیز عرضه می نمایند. وام های شخصی (خرد) نیز براساس تنظیم کارمزد متقیر قابل استفاده هستند.

اردن: از ویژگی‌های خاصی که در بانک اسلامی اردن مشهود است. می‌توان به عدم پرداخت سود قطعی به سپرده‌ها یاد کرد و در بانک ا سلامی اردن پرداخت سود به صورت مشاع ا ست و در پایان سال با حسابرسی صورت گرفته این سود به شکل دقیق و جزء به جزء به حساب سپرده‌گذاران واریز می‌شود. یک هیئت مشاوره شرعی نیز وجود دارد. این هیئت مشاوره که علاوه بر مشاوره

1. Abdullrahim

نظارت بر سیستم بانک اسلامی اردن را بر عهده دارد در مسائل مستحدثه بانکی و شرعی این هیئت نظر کارشناسی خود را ارائه می‌کند. عدم پذیرش قانون جریمه‌های تاخیر یکی دیگر از ویژگی های بانکداری اسلامی اردن می باشد جریمه تاخیر از منظر مشهور علمای اسلامی مذموم و حرام تلقی شده است. همچنین بانک اسلامی اردن از قراردادهای معقول‌تری برای دادخواهی مشتریان علیه بانک برخوردار است. برخوردار است (توکلی، ۱۳۸۰).

کویت: بانک‌های اسلامی در کویت به طور معمول به پذیرش انواع مختلف سپرده‌گذاری‌ها به شکل‌های جاری، پس‌انداز یا حساب‌های سرمایه‌گذاری با شرایط معین و برنامه‌های هدفگذاری شده در قالب قراردادهای منطبق بر شریعت از جمله مرابحه، مشارکت و مضاربه، اقدام می‌نمایند. به طور کلی، انعطاف‌پذیری عقود اسلامی در این کشور بستر گسترده‌ای را برای تأمین مالی متقاضیان مهیا می‌نماید و از سوی دیگر وجود ابزارهای مختلف و نوآورانه مطابق با شریعت اسلامی در عرضه خدمات بانکداری اسلامی موجب جذب مسلمانان و حتی غیرمسلمان و رشد بانکداری اسلامی با وجود ریسک بازدهی یکسان نسبت به سایر بانک‌های متعارف گردیده‌است (محرابی، ۱۳۹۳). در کشور کویت گرچه بانک مرکزی در حوزه قانونگذاری در رابطه با موسسات مالی اسلامی فعال می‌باشد، اما در حوزه نظارت شرعی نقش خاصی بر عهده نداشته و این امر را به طور کامل به کمیته های شریعت که در موسسات مالی به فعالیت مشغول هستند واگذار نموده است. در خصوص ساختار گزارش دهی نیز، براساس قانون بانک مرکزی کویت، کمیته های شریعت در موسات مالی اسلامی، موظف به تکمیل و ارائه گزارش شریعت به مجمع عمومی می باشند. همچنین لازم است این گزارش ها، در گزارش های سالانه ای که بانک های اسلامی تهیه می کنند، وجود داشته باشد. (میسمی و همکاران، ۱۳۹۱)

امارات متحده عربی: اصول بانکداری اسلامی در کشور امارات بر اساس اصول قرآن و سنت بنا شده است. بانکداری اسلامی در امارات مشتمل بر بانکداری شعبه‌ای، بانکداری مشارکتی، بانکداری خصوصی و بانکداری الکترونیک است که همواره سعی می‌کنند از فناوری‌های نوین برای رضایت مشتریان استفاده نمایند. در مجموع، امارات یکی از پیشروان منطقهٔ خلیج‌فارس در زمینهٔ بانکداری اسلامی است و هم‌اکنون حدود ۸ بانک اسلامی و دو سازمان مالی اسلامی (به منظور حمایت مالی) در این کشور فعالیت می‌کنند. همچنین این کشور با همکاری بانک اسلامی امارات به تأسیس کرسی‌های تخصصی مطالعات بانکداری اسلامی با هدف تقویت و توسعه مهارت‌های دانشجویان و آینده شغلی آنان در حوزه خدمات مالی و بانکی به ویژه امور مالی ـــ اسلامی اقدام نموده‌است (محرابی، ۱۳۹۳).

مشکلات و نارسایی های ساختار فعلی بانکداری بدون ربای ایران

۱- حاکمیت نگاه صرفا فقهی به بانکداری اسلامی

یکی از چالش هایی که نظام بانکداری بدون ربا در کشـور با آن مواجه اسـت، مشـکل غلبه دیدگاه فقهی صـرف در حوزه تدوین مقررات، دسـتورالعمل ها، آیین نامه ها و عقود مرتبط با بانکداری اسلامی است. منظور از دیدگاه فقهی صرف، دیدگاهی است که فقط بر حل مشکلات فقهی در عمل، توجه دارد و به اهداف، اصول و مبانی نظام اقتصاد و مالیه اسلامی توجه مشخصی ندارد (صدیقی، ۱۳۸۷).

۲- نقض در تامین عدالت توزیعی

یکی از مهم ترین ارکان نظام بانکداری اسلامی برقراری عدالت توزیعی در جامعه اسلامی است. در واقع لازم است نظام بانکداری و مالیه اسلامی در کشور به گونه ای اصلاح شود که تمام افرادی که شایستگی دریافت تامین مالی را دارند، بتوانند از آن بهره مند باشند. متاسفانه وضع موجود نظام بانکی در کشور در این زمینه چندان رضـایت بخش نیسـت. ناچیز بودن وام های پرداختی قرض الحسـنه، اسـتفاده از سـپرده‌های قرض الحسـنه پس انداز در فعالیت های سـود اور اقتصـادی و غیره، همگی نشـانه ای از بی توجهی به عدالت توزیعی در نظام بانکداری بدون ربا در کشور است (چپرا[1]، ۲۰۰۲).

۳- چالش صوری بودن اجرای بانکداری بدون ربا

منظور از صوری بودن این است که طرفین قرارداد، گرچه واقعا قراردادی که امضا می کنند، عنوان یکی از عقود شـرعی را دارد، لیکن در عمل هیچ گونه مضـاربه ای اتفاق نیفتاده و فقط فاکتور ها و برگه هایی جابه جا می شـود. چرا که براسـاس اصـل فقهی بسـیار مهم، عقود، تابع قصـود و اهداف طرفین است و اگر طرفین قصد جدی در انجام معامله نداشته باشند، معامله ای انجام نخواهد شد و فقط دریافت پول و باز پرداخت آن به مبلغ بیشتر مورد توجه طرفین قرار می گیرد که این بی تردید رباست (میسمی و قلیچ، ۱۳۹۰).

۴- چالش های مرتبط با قانون بانکداری بدون ربا

به رغم نقاط قوتی که در قانون بانکداری بدون ربا موجود است، نقاط ضعف مختلفی نیز در آن وجود دارد. به عنوان مثال در قانون کنونی، هیچ تفکیکی بین قرض بدون بهره و قرض الحسـنه در نظر گرفته نمی شـود. نتیجه آن اسـت که تمامی سـپرده های جاری و پس انداز براسـاس عقد قرض الحسنه تعریف شده اند. این در حالی است که عقد قرض الحسنه در اقتصاد اسلامی دارای ویژگی تبرعی (خیرخواهانه) بودن اسـت و نیت فرد می بایسـت نوعی ایثار باشـد. بنابراین اگر فردی برای بهره‌برداری از خدمات مالی، حساب جاری افتتاح کند و یا اینکه به منظور دستیابی به جوایز بانکی،

1. Chapra, Umer, Ahmed, Habib

حساب پس انداز افتتاح کند، گرچه قرض بدون بهره به بانک داده است، لیکن نمی توان نام آن را قرض الحسنه نهاد (موسویان، ۱۳۸۵).

۵- نقض در درک و تفهیم کلیات بانکداری اسلامی و عقود بانکی

اجرای صحیح عقود شرعی در نظام بانکی نیازمند آن است که مدیران و کارکنان بانک های کشور به درستی، اصول مالیه اسلامی و همچنین تعاریف و ماهیت عقود بانکی را درک کرده (فهم) و بتوانند آن را به صورت مختصر و با بیانی ساده به سپرده گذارارن و دریافت کنندگان وجوه نیز توصیح دهند (تفهیم). متاسفانه در حال حاضر، در اکثر موارد نه سپرده گذاران و نه سرمایه گذاران (و اغلب حتی کارمندان و مدیران بانک) درک مشخصی از رابطه حقوقی فرد با بانک در عقود مختلف نداشته و نقل و انتقال وجوه فقط محدود به امضای چند قرارداد شده است. این مسئله به شدت سبب تردید در صحت شرعی اجرای قراردادهای بانکی می شود (عیوضلو، ۱۳۸۷).

۶- نبود راه حلی جامع در مسئله تاخیر پرداخت

با آن که یکی از چالش های مهم نظام بانکداری بدون ربا در کشور مسئله باز پرداخت مطالبات بانکی است، لیکن در واقع هنوز راهکار مشخصی به منظور حل مشکل بازپرداخت که هم از نظر اقتصادی قابل قبول باشد و هم با اصول فقهی در تعارض نباشد، طراحی نشده است (موسویان، ۱۳۸۹).

۷- بی توجهی به نظارت شرعی

مسئله نظارت بر بانک های اسلامی، به دلیل ماهیتی که دارند در برخی موارد، ابعاد خاصی پیدا می‌کند. یکی از این موارد مسئله ریسک شریعت است. منظور از ریسک شریعت خطری است که نظام بانکی را از ناحیه انطباق نداشتن فعالیت هایی که در آن انجام می شود با اصول بانکداری بدون ربا و قوانین مرتبط، تهدید می کند. متاسفانه در کشور ما، هیچ نهادی مسئولیت نظارت شرعی در نظام بانکداری را به صورت مشخص بر عهده نداشته است. این امر باعث شده است در مواردی بی شمار برخی عملیات بانکی با اصول بانکداری اسلامی تطابق نداشته باشد (میسمی، قلیچ، ۱۳۹۰).

۸- چالش های نهادی، ساختاری و سازمانی

شاید مهم ترین چالش اجرای صحیح بانکداری بدون ربا در کشور، مشکلات نهادی، ساختاری و سازمانی است. در حال حاضر بانک های کشور به منظور اجرای صحیح عقود مختلف نیاز به سازماندهی خاصی دارد. افزون بر این نظام آموزش علم اقتصاد و مدیریت مالی در کشور و تربیت استادان و کارشناسان و مدیران اجرایی در حوزه علوم اقتصاد و بانکداری اسلامی با ضعف و نارسایی هایی همراه است، از جمله این که عامه مردم با اصول و قوانین بانکداری اسلامی آشنایی چندانی ندارند و این برداشت نادرست در بین بسیاری از مردم وجود دارد که دریافت و پرداخت هر نوع نرخ

سود ثابت در نظام بانکی رباست (میسمی، عیوضلو، ۱۳۸۸).

۹-آموزش، تحقیق و توسعه

آموزش و تحقیق و توسعه برای گسترش و تعمیق کلیه حوزه های علوم ضروری است. بانکداری اسلامی هم جزو رشته های جدید محسوب می شود که بسیار جای کار دارد. مشکل هنگامی بروز می کند که آشکار می شود مدیران و کارکنان بانک های اسلامی چندان به مسائل شرعی واقف نیستند و عالمان دینی هم به مسائل تخصصی مالی و اقتصادی واقف نیستند. سوگمندانه باید گفت کسانی که در هر دو حوزه متخصص باشند، بسیار اندک اند (اقبال و همکاران[1]، ۱۹۹۸). در چنین شرایطی لازم است که از یک سو دوره های تخصصی برای طلبه های علوم دینی در زمینه مالی و اقتصاد گذاشته شود و از سوی دیگر با ایجاد مراکز و دوره های آموزشی متعدد کارکنان آشنا با مسائل مالی و مذهبی برای انجام امور مدیریتی و عملیاتی تربیت شوند (اقبال[2]، ۱۹۹۷).

۱۰- مسدود شدن نقدینگی

از لحاظ نظری، نقد شدن دارایی های بانک‌های اسلامی، با احتمال بسیار کمتری نسبت به بانک‌های سنتی تحقق می یابد. همچنین نوسان های بیشتر در نرخ نقدینگی، به طور معناداری روی توانایی بانک های اسلامی برای فراهم کردن اعتبار بخش خصوصی اثر می‌گذارد و این امر، در جه نقدینگی بیشتری را برای هر نوع سرمایه و سپرده گذاری در بانک های اسلامی نسبت به بانک های سنتی نشان می دهد. در مجموع، احتیاج های سرمایه ای بانک های اسلامی باید بیشتر باشد تا سپرده گذاران را در مقابل زیان های غیر قابل پیش بینی مجموع سرمایه گذاری ها حمایت کند. زیرا که افزایش ذخیره های قانونی و احتیاطی، ایمنی بیشتری را فراهم می کند (سارکر، ۲۰۰۴).

سه علت عمده برای اینکه بانک های اسلامی در جهان باید به مسئله نقدینگی توجه کنند به صورت ذیل است: (عبدالحمید[3]، ۲۰۰۱)

۱. کمبود بازارهای ثانویه برای دارایی ها
۲. سررسید کوتاه مدت برخی سپرده ها
۳. نبود قرض دهنده نهایی مانند بانک مرکزی

در جهت رفع این مشکل، راهکارهایی مطرح شده است. به طور مثال، عقیلی کرمانی به بحث مدیریت ریسک می پردازد. جهت کاهش ریسک نقدینگی به طور معمول اگر بانک نتواند احتیاج‌های کوتاه مدت نقدینگی خود را از راه فروش گواهی های سپرده تامین کند، با وثیقه گذاردن قسمتی از دارایی های خود آن قدر منابع تجهیز می کند تا بتواند تعهد های خود را به موقع بپردازد. درباره

1. Iqbal,M.Ahmad,AKhan,T
2. Iqbal,Z
3. abdul hamid

ریسک عملیاتی با استخدام کارمندان و پرسنل قابل اعتمادتر و با تجربه تر می توان آن را کاهش داد. برای ریسک بازار نیز باید از ابزار های مهندسی مالی مالکیت(سرمایه گذاری مستقیم و مشارکت)، بدهی (فروش اقساطی و اجاره به شرط تملیک)، مشتقه (قول نامه و بیع الوفا) و ترکیبی (قولنامه خرید سهام) استفاده می شود (اکبریان، رفیعی، ۱۳۸۶).

مشکل دیگر، تعیین سود و زیان و تقسیم آن بین سپرده گذاران بانک های اسلامی به ویژه در سرمایه گذاری های بلندمدت مثل مضاربه و مشارکت است. با تغییر در جریان نقدی مورد انتظار، ارزش سرمایه گذاری های بلندمدت همانند هزینه فرصت سرمایه نوسان خواهد داشت و در غیاب بازار فعال در این سرمایه گذاری ها، فرایند ارزشیابی خیلی هزینه بر و نامشخص می شود(کاربری[1]، ۲۰۰۴). اگر بانک بخواهد این مشکل را به درستی مدیریت کند، ناگزیر باید در انتخاب طرح ها و پیشبرد آنها تا مرحله بهره برداری و بعد از آن، به وسیله کارشناسان با تجربه نظارت و کنترل کند و این امر به صورت طبیعی برای بانک های تجاری غیر ممکن است و اگر بانک بخواهد در عرصه های گوناگون سرمایه گذاری به تناسب، کارشناسان خبره استخدام کند، هزینه عملیاتی به شدت افزایش می یابد و هزینه تمام شده سرمایه در بانکداری بدون ربا بیشتر می شود (کرمانی، ۱۳۸۱).

مشکل دیگر بحث مالکیت بانک هاست. به ویژه قدرت خلق اعتبار بانک های تجاری با نرخ ذخیره جزئی سبب برانگیخته شدن بحث عمومی یا خصوصی بودن بانک ها می شود. از نظر منتقدان بانکداری اسلامی، موضوع مالکیت بانک های اسلامی هنوز دچار ابهام هایی است (سارکر، ۲۰۰۴). اغلب محققان اسلامی در این موضوع اتفاق نظر دارند که ممکن است در وضع خاصی چون موقعیت جنگی و محاصره اقتصادی، مدیریت بانک ها دولتی شود و حتی می توان در وضعیت استثنایی، با استفاده از عقد های خاصی، تمام منابع را هم به مالکیت دولت دراورد چنانکه می توان در وضع عادی و رقابت سالم بازارها، از جمله بازار پول و سرمایه، مالکیت منابع و مدیریت بیشتر یا همه بانک ها (غیر از بانک مرکزی) را به بخش خصوصی سپرد و دولت فقط از راه بانک مرکزی و با اعمال قوانین و اجرای سیاست های پولی به نظارت، کنترل و هدایت بانک ها بپردازد (موسویان، ۱۳۸۴).

راهکارهای پیشنهادی

در اینجا به بیان راهکارهای پیشنهادی با توجه به تجربه موفق سایر کشور های جهان در اجرای صحیح بانکداری اسلامی، برای رفع موانع بانکداری اسلامی در ایران می پردازیم.

۱- نظارت فعال بانک مرکزی بر تامین اهداف اقتصاد اسلامی در عمل و جلوگیری از عملیاتی

1. karbhary

شـــدن فرایندها، روش ها و شـــیوه هایی که با کلیات بانکداری اســـلامی در تعارض اند، هرچند فاقد مشکل فقهی باشند.

۲- نظام بانکی به ارائه وام و تســـهیلات به قشـــر های مختلف جامعه و همچنین مناطق مختلف کشور (به ویژه مناطق محروم) توجه بیشتری کند و همچنین نظام بانکی ارتباط مشخصی با بانک قرض الحسنه و صندوق های قرض الحسنه برقرار کند.

۳- برای رفع مانع صوری بودن معاملات می توان از راهکار های زیر استفاده نمود:

أ. ارائه عقود اسلامی به صورت متنوع به سرمایه گذاران به گونه ای که انگیزه برای وارد شدن در معاملات صوری کاهش یابد.

ب. در نظر گرفتن وظیفه نظارت شرعی برای واحد نظارت بانک مرکزی و ارائه ابزارها و تصویب قوانین مورد نیاز.

ج. فرهنگ سازی و تفهیم این نکته به ذی نفعان نظام بانکی که صوری سازی قراردادها موجب بطلان عقود و عدم امکان تصرف متقاضی در وجوه می شود.

۴- برای رفع چالش مرتبط با قانون بانکداری بدون ربا نیز:

أ. تفکیک قانونی حساب های قرض الحسنه از حساب های قرض بدون بهره.

ب. توسعه قانونی ابزار های مالی اسلامی در حوزه تجهیز تخصیص منابع.

ج. ارائه ابزارهای شرعی و قانونی مناسب جهت ارتباط با بانک های متعارف و اسلامی در سطح بین المللی.

۵- نقض در درک و تفهیم کلیات بانکداری اسلامی و عقود بانکی تشکیل کمیته های فقهی در شعب مرکزی تمامی بانک های فعال در اقتصاد کشور(همانند اکثر بانک های اسلامی فعال در سایر کشور ها) یکی از وظایف مهم این کمیته ها معرفی عقود مختلف به ذینفعان نظام بانکی است.

برگزاری دوره های آموزشـــی برای مدیران و کارمندان بانکی توســـط کمیته مشـــورتی بانکداری اسلامی در بانک مرکزی.

۶- چالش های نهادی پیشنهاد می شود بانک مرکزی با همکاری دولت محترم، مقدمات تشکیل موسسات تقویت کننده در نظام بانکداری اسلامی در کشور را فراهم کند. مانند موسسات نظارت بر اجرای عقود مختلف و موسسات پیگبیری مطالبات معوق و غیره. نهاد های آموزشی و پژوهشی بانک مرکزی با ارائه دوره های تحصـــیلات تکمیلی برای دانشـــجویان و همچنین برگزاری دوره های تخصصی برای مدیران، زمینه های اصلاح نظام آموزش رشته اقتصاد و مدیریت مالی را در کشور فراهم کند.

الگوی تفکیک بانک‌ها از مؤسسه‌های قرض‌الحسنه و شرکت‌های سرمایه‌گذاری

الگوهای بانکداری زیادی بعد از دهه ۱۹۸۰ در سطح بین المللی مطرح گردید، برخی الگوها بانک ها را موظف می سازند حساب های معاملاتی خود را با اوراق کوتاه مدت خزانه پشتیبانی کنند (توبین،۱۹۸۵؛ کاریکن، ۱۹۸۶؛ اسپونگ، ۱۹۹۱؛ میشکین، ۱۹۹۹؛ توماس ۲۰۰۰) و برخی بانک ها را ملزم می سازند سپرده های خود را صرفاً، در اوراق دولتی با ارزش بالا یا اوراق دولتی تضمین شده با سررسیدهای متفاوت سرمایه گذاری کنند (لایتن، ۱۹۸۷؛ هرینگ و لایتن، ۱۹۹۵). برخی به بانک اجازه می دهند که از سپرده های تضمین شده برای اعطای وام های کوتاه مدت به متقاضیان از ابزار امن شده شامل اوراق منتشره‌ی شرکت های خدمات مالی استفاده کند. (پیرس ۱۹۹۱). برخی معتقدند محدوده ی دارایی های تضمین شده باید به گونه ای وسیع شود که شامل سبد متنوعی از بدهی های کوتاه مدت و با ارزش بالا گردد (مرتون و بودنی، ۱۹۹۳؛ اسپونگ، ۱۹۹۳).

الگوی تفکیک توسط اقتصاددانان اسلامی و صاحب نظران بانکداری اسلامی از جمله موسویان، داودی، سبحانی، محقق نیا و..... مطرح گردید. الگوی تفکیک به معنای جدا سازی خدمات بانکی اعم از ارائه حساب های جاری و خدمات مربوط به سیستم پرداخت ها از سرمایه گذاری و سپرده های سرمایه گذاری و مدت دار است. به عبارت دیگر تفکیک خدمات از سرمایه گذاری مد نظر است. در این صورت خدمات بانکی همچون افتتاح سپرده جاری و پس انداز قرض الحسنه و نقل و انتقالات مالی و به طور کلی سیستم پرداخت‌ها می بایست از واسطه گری بانک در سرمایه گذاری جدا شود (محقق نیا، ۱۳۹۳). الگوی تفکیک را شامل بانک سرمایه گذاری، قرض الحسنه و لیزینگ و تفکیک عقود مطرح می کنند. . در ادامه، پژوهش الگوی تفکیک را به صورت اجمالی بیان می گردد این الگو برگرفته از رساله دکتری محمد جواد محقق نیا با عنوان "ساختار بانکداری اسلامی و ارائه الگوی بانکداری اسلامی برای جمهوری اسلامی ایران" با استاد راهنمای دکتر پرویز دادودی و مشاوران: حجه الاسلام و المسلمین دکتر مصباحی مقدم و دکتر صمصامی می باشد. تبیین کامل این الگو را به مجالی دیگر وامی‌گذاریم و این الگو را مناسب جهت تحقق اهداف بانکداری اسلامی در ایران پیشنهاد می گردد.

۱- بانک های قرض الحسنه

بانک های قرض الحسنه از طریق حساب های جاری و قرض الحسنه پس انداز به تجهیز منابع پرداخته، اقدام به سپرده پذیری از مشتریان می کنند. این بانک ها تمامی منابع خود را پس از کسر ذخایر قانونی و نقدینگی، به صورت قرض الحسنه در اختیار متقاضیان قرار می دهند و تنها مجاز به دریافت کارمزد هستند. در تجهیز و تخصیص منابع، تنها از عقد قرض الحسنه استفاده می نمایند.

تسهیلات قرض الحسنه برای تامین نیاز های اساسی استفاده می گردد (صمصامی،داودی، ۱۳۸۹). تجهیز و تخصیص منابع در موسسات قرض الحسنه در جدول ۱ نشان داده شده است.

جدول ۱. صندوق ها و موسسه های قرض الحسنه

تجهیز منابع			تخصیص منابع		
نوع سپرده	رابطه حقوقی	سود	نوع تسهیلات	رابطه حقوقی	سود
سپرده قرض‌الحسنه پس‌انداز	قرض بدون بهره	صفر	وام قرض‌الحسنه	قرض بدون بهره	کارمزد

۲- صندوق‌ها و موسسات سرمایه گذاری

این نهاد، متولی پاسخ‌گویی به همهٔ نیازهای تأمین مالی به جز قرض‌الحسنه است. کارکرد اصلی این نهاد، واسطه‌گری بین صاحبان سرمایه‌های خرد و متقاضیان وجوه مالی برای تأمین مالی فعالیت‌های اقتصادی است. مبنای عملیات این صندوق‌ها به صورت سپرده‌پذیری و اعطای وام نیست. شناسایی دقیق انواع نیازهای تأمین مالی افراد و یا بنگاه‌های متقاضی منابع مالی، تعیین ابزار تأمین مالی اسلامی متناسب با هر نیاز و در نهایت، انتشار اوراق ذی‌ربط و ارائه آن به افراد دارای مازاد وجوه مالی که علاقه‌ای به سرمایه‌گذاری دارند، مبنای عملکرد این نهاد می‌باشد (سبحانی، ملکی، ۱۳۹۲). در جدول ۲ تجهیز و تخصیص منابع در بانک ها و موسسات سرمایه گذاری نشان داده شده است.

جدول ۲. صندوق ها و موسسات سرمایه گذاری

تجهیز منابع			تخصیص منابع		
نوع سپرده	رابطه حقوقی	سود	نوع تسهیلات	رابطه حقوقی	سود
۱. گواهی سپرده عام ۲. گواهی سپرده خاص ۳. منابع دولت	وکالت عام وکالت خاص شکل‌های متفاوت	متغیر متغیر متفاوت	۱. مشارکت مدنی ۲. مشارکت حقوقی ۳. سرمایه‌گذاری مستقیم	شرکت شرکت ——	متغیر متغیر متغیر

۳-شرکت های لیزینگ

لیزینگ یکی از شیوه‌های قانونمند کسب درآمد براساس قوانین اسلامی است. در این شیوه یک دارایی واقعی مانند دستگاه، اتومبیل، کشتی و یا یک خانه می‌تواند از سوی موجر به مستاجر برای دوره معین در قبال قیمت معین اجاره داده شود. هزینه و منفعت در این معامله

به صورت روشن و آشکار در قالب قرارداد اجاره قید می‌شود. از این شیوه بانک‌های بسیاری در کشورهای اسلامی استفاده می‌کنند. بانک توسعه اسلامی (آی دی بی[1])، بانک اسلامی مالزی و تعدادی از بانک‌های تجاری در پاکستان این شیوه را به‌کار می‌گیرند. براساس قرارداد اجاره یا لیزینگ یک بانک اسلامی یک دارایی را براساس مشخصات و خواسته‌های مشتری خریداری می‌کند و آن را با توافق طرفین ضمن تعیین مدت اجاره و میزان اجاره به مشتری اجاره می‌دهد. مشخصات و طبیعت دارایی مورد اجاره نیز به هنگام تعیین اجاره و زمان اجاره مورد نظر قرار می‌گیرد. در طول مدت لیزینگ مالکیت دارایی در اختیار اجاره‌دهنده (بانک) است. بانک این حق را دارد که این مالکیت را به اجاره‌کننده (مستاجر) انتقال دهد. در پایان مدت اجاره دارایی مجددا به بانک تحویل داده می‌شود.لیزینگ در معاملات مالی اسلامی از ظرفیت‌های بسیاری برخوردار است و بانک های اسلامی شیوه های مختلف ان را به مرور تجربه کرده و به کار می گیرند (علی نژاد، ۱۳۸۸).

جمع بندی

به دلیل گسترش روزافزون فعالیت های بانکی و درگیر شدن هرچه بیشتر مسائل اقتصادی با نظام بانکی موضوع بانکداری اسلامی از اهمیت بالایی برخوردار می باشد. در سال های گذشته بانکداری اسلامی توانسته است توجه جهانیان را بیش از پیش به خود جلب نماید و تقاضا برای بانک های اسلامی و نهاد های مالی اسلامی به خصوص در سال های اخیر روندی رو به رشد داشته است. ویژگی بانکداری اسلامی، حذف ربا همراه با تاکید بسیار بر توزیع عادلانه تر درآمد و ثروت و خودداری از ورود به حیطه ها و عملیات نا مشروع و نا مطلوب می باشد به گونه ای که امروزه در اکثر کشورهای اسلامی و حتی برخی از کشورهای غیر مسلمان بانک های بدون ربا حضور جدی دارند. از این رو هدف این پژوهش شناسایی و ارئه راهکارهایی به منظور رفع موانع و چالش های پیش روی بانکداری اسلامی در ایران است براین اساس برآن شدیم که با وجود محدودیتهای پیشرو با استفاده از شیوه ای علمی و با بضاعت اندک خود و استفاده از تجربه کشورهای مختلف در زمینه بانکداری اسلامی، و همچنین با استفاده از نظر متخصصان و خبرگان در این حوزه به گوشه ای از مشکلات موجود در این زمینه پرداخته و جهت رفع این مشکلات راهکارهایی را شناسایی و پیشنهاداتی را ارائه دهیم، با شد که مفید و مثمرثمر واقع گردد. براساس یافته های پژوهش حاضر می توان پی برد که نظام بانکی کشور در شرایط فعلی از جایگاه خوب و شایسته ای برخوردار نیست و ناتوان از انجام وظایف خود به طور صحیح و مناسب می‌باشد. مهم ترین راهکار جهت تحقق

1. IDB

اهداف بانکداری اسلامی در اقتصاد اسلامی ایران تجدید ساختار نظام اقتصادی کشور با استفاده از آموزه های اسلام و دستیابی به نظام اقتصاد اسلامی و پس از آن تجدید ساختار نظام بانکی کشور براساس موازین شرعی اسلام می باشد. در پژوهش حاضر سعی بر آن شد که به بررسی جامعی از مهم ترین مشکلات کنونی نظام بانکداری اسلامی در ایران با استفاده از تجربه کشورهای مختلف پرداخته شود و راهکارهایی برای رفع مشکلات ذکر گردد یکی از مهم ترین چالش ها مطابقت قوانین بانکداری با قوانین شریعت است که باید از طریق تشکیل کار گروه نظارت شرعی، تحت اداره نظارت بر بانک ها و موسسات اعتباری در بانک مرکزی و تلفیق شورای فقهی بانک مرکزی با آن رفع شود از دیگر چالش ها، مشکلات نهادی و سازمانی است که پیشنهاد می شود بانک مرکزی با همکاری دولت در رفع آن عمل کند. همچنین فعالیت بانک های اسلامی پر خطرتر از فعالیت بانک‌های غیر اسلامی می باشد لذا باید بانک های اسلامی دقت بیشتری را در فعالیت های مالی خود مبذول دارند همچنین در کلیه زمینه‌های قانون، آیین نامه ها و دستورالعمل های اجرایی و روش‌های اعطای تسهیلات و ارائه خدمات باید بازنگری صورت گیرد تا از وضعیتی که در حال حاضر، بر نظام بانکداری اسلامی حاکم است، خارج شویم و با گام های بلند به اهداف بانکداری اسلامی نایل آییم. مهم ترین دستاورد و پیشنهاد پژوهش حاضر ارئه الگوی تفکیک بانک‌ها از مؤسسه‌های قرض‌الحسنه و شرکت‌های سرمایه‌گذاری برای اقتصاد ایران می باشد. براساس این الگو نظام بانکداری ایران به سه دسته : بانک های قرض الحسنه، صندوق ها و موسسات سرمایه گذاری و لیزینگ تقسیم می شوند و این بانک ها براساس موازین شرعی به واسطه گری و تجهیز و تخصیص منابع در جامع اسلامی ایران می پردازند.

منابع و مآخذ

آذری نیا، محمد علی (۱۳۸۵)، مالزی کشوری با دو نظام بانکی مستقل. روزنامه سرمایه، شماره ۲۶۶.

اکبریان، رضا، حمید رفیعی (۱۳۸۶)، بانکداری اسلامی، چالش های نظری و عملی و راهکارها. مجله اقتصاد اسلامی، شماره ۲۶.

بانکداری اسلامی تهدید ها و فرصت ها (۱۳۹۰)، مجله بانک و اقتصاد، ، شماره ۱۱۵، ، صفحه ۱۶ تا ۱۸.

تقی زاده، خدیجه (۱۳۹۱)، بانکداری اسلامی در برخی از کشور های جهان. مجله اقتصادی ماهنامه بررسی مسائل و سیاست های اقتصادی شماره های ۶ و ۷، صفحه ۸۰-۴۷.

توکلی، محمد جواد (۱۳۸۰)، بررسی بانکداری بدون ربا در کشور اردن و مقایسه اجمالی آن با چارچوب بانکداری بدون ربا در جمهوری اسلامی ایران. شماره ۴۱، صفحه ۸۲- ۷۷.

حسن زاده، علی (۱۳۸۵)، بررسی تطبیقی کارایی و عوامل موثر بر آن در نظام بانکداری اسلامی. پژوهشکده پولی و بانکی، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

حسن زاده، علی (۱۳۹۰)، مروری بر تجربیات موفق بانکداری اسلامی در جهان، مطالعه موردی مالزی. تازه های اقتصاد، شماره ۱۳۲.

داودی پرویز، محقق نیا محمد جواد (۱۳۸۷)" بانکداری محدود" جستارهای اقتصادی، شماره ۱۰

رفیعی، رمضانعلی (۱۳۸۵)، قرض الحسنه در فقه اسلامی و نظام بانکی. مربیان، شماره ۲۱.

روزنامه دنیای اقتصاد (۱۳۸۵)، شناسنامه بانکداری اسلامی در جهان. (ترجمه مسعود رضا طاهری)، شماره ۲۳۴۸.

زرندی مقدم، محسن (۱۳۹۰)، نقد و نظر درباره بانکداری اسلامی. مجله بانک و اقتصاد، شماره ۱۱۵، صفحه ۳۷-۲۵.

سبحانی، حسن، منصور ملکی (۱۳۹۲)، محدودیت های بانکداری مشارکتی و لزوم تفکیک نهادی کارکرد تامین مالی در جهت اصلاح نظام بانکداری اسلامی. معرفت اقتصاد اسلامی، شماره ۵.

سپهری، کامران (۱۳۸۸)، رقابت موفقیت آمیز بانکداری اسلامی. بانک و اقتصاد، شماره ۱۰۱.

شعبانی احمد، علی عادل رستخیز (۱۳۹۱)، تحلیل تطبیقی ریسک در بانکداری متعارف و بانکداری بدون ربا در قالب عقود اسلامی، تحقیقات مالی اسلامی ، سال دوم، شماره اول.

صاحب فصول، سروش (۱۳۹۰)، بانکداری اسلامی، هست ها و باید ها. تازه های اقتصاد، ویژه نامه بانکداری اسلامی.

صدر، شهید سید محمد باقر (۱۳۸۹)، ساختار بانک در جامعه اسلامی. (ترجمه سید یحیی علوی)،

مجله اقتصادیئ ماهنامه بررسی مسائل و سیاست های اقتصادی، شماره های ۹ و ۱۰.
صممامی، حسین، پرویز داودی (۱۳۸۹)، به سوی حذف ربا از نظام بانکی، تهران، دانایی توانایی.
عقیلی کرمانی، پرویز (۱۳۸۱)، مدیریت ریسک در بانکداری سنتی در مقایسه با بانکداری بدون ربا. مجموع مقالات سیزدهمین همایش بانکداری اسلامی، تهران، موسسه عالی بانکداری.
علی نژاد، بهزاد (۱۳۸۸)، اصول بانکداری اسلامی. توسعه صادرات، شماره ۸۰.
عیو ضلو، ح سین (۱۳۸۷)، ا صول و مبانی نظام پولی در اقت صاد ا سلامی. ف صلنامه اقت صاد ا سلامی شماره ۲۹.
فراهانی فرد، سعید (۱۳۷۷)، م سئله شنا سی بانکداری ا سلامی. مرکز پژوه شهای ا سلامی صدا و سیما.
فرجی، یوسف، حمیدرضا فتحی آشتیانی (۱۳۸۴)، بررسی مقایسه ای ابزارهای تامین مالی در بانکداری ا سلامی ایران و مالزی. مجموعه مقالات برگرفته از پایان نامه های منتخب کار شنا سی ارشد، موسسه عالی بانکداری ایران.
قلیچ، وهاب (۱۳۸۹)، بازشناسی نظام بانکداری اسلامی، ما در میانه راه هستیم. مجله بانک و اقتصاد، شماره ۱۰۶، صفحه ۴۷-۴۳.
محرابی، لیلا (۱۳۹۳)، واکاوی روش های تجهیز و تخ صیص منابع در نظام بانکداری ا سلامی ک شور های مختلف. مجله اقتصادی، شماره‌های ۳ و ۴، صفحات ۹۴ - ۶۵.
محقق نیا، محمد جواد، داودی، پرویز، مصباحی مقدم و صمصامی،(۱۳۸۸) "ساختار بانکداری اسلامی و ارائه الگوی بانکداری اسلامی برای جمهوری اسلامی ایران" رساله دکتری علامه طباطبایی (ره) .
محقق نیا، محمد جواد، سید احمد ابراهیمی، لیلا محرابی (۱۳۹۳) راهکار های ارتقاء عملیات بانکداری بدون ربا،بیست و پنجمین همایش بانکداری اسلامی.شماره۳.
محقق نیا، محمدجواد (۱۳۹۳)، الگوی بانکداری ا سلامی. مرکز بین‌المللی ترجمه و ن شر الم صطفی (صلی‌الله علیه‌وآله‌وسلم).
مهدوی نجم آبادی، سید حسین (۱۳۸۲)، ساختار بهینه نرخ های سود در اقتصاد اسلامی با تاکید بر این ساختار در بانکداری اسلامی. چهاردهمین همایش بانکداری اسلامی.
مو سویان، سید عباس (۱۳۸۴)، ارزیابی قراردادها و شیوه های اعطای تسهیلات در بانکداری بدون ربا. فصلنامه اقتصاد اسلامی، شماره ۱۹.
مو سویان، سید عباس (۱۳۸۵)، الگوی جدید بانکداری بدون ربا. ف صلنامه اقت صاد ا سلامی، شماره ۲۳.

موسویان، سید عباس (۱۳۸۸)، مهندسی مالی عقود در بانکداری اسلامی. اقتصاد اسلامی شماره ۳۵.
موسویان، سید عباس (۱۳۸۹)، جریمه تاخیر تادیه. پژوهشکده پولی و بانکی، تهران.
مو سویان، عباس، ح سین مي سمی (۱۳۹۳)، نظارت شرعی بر بانک ها و مو س سات مالی ا سلامی. پژوهشکده پولی و بانکی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.
میر جلیلی، سید حسین (۱۳۷۴)، ارزیابی بانکداری بدون ربا. وزارت امور اقتصادی و دارایی، تهران.
میسمی، حسین، حسین عیو ضلو (۱۳۸۸)، بر رسی ضرورت و نحوه به کارگیری رویکرد تلفیقی در ا صلاح نظام آموزش علوم ان سانی، با تاکید بر اقت صاد ا سلامی. ف صلنامه علمی پژوه شی روش شناسی علوم انسانی، شماره ۶۱.
میسمی، حسین، سید عباس مو سویان، محسن عبدالهی، حامد امرالهی (۱۳۹۱)، تحلیل و مقایسه تجربه قانونگذاری و نظارت بر اجرای بانکداری ا سلامی در سایر کشورها: دلالت هایی برای نظام بانکداری بدون ربا در کشور. دو فصلنامه علمی و تخصصی مطالعات اقتصاد ا سلامی، شماره ۲، صفحه ۹۱ -۵۳.
میسمی، حسین، وهاب قلیچ (۱۳۹۰)، ارزیابی چالش‌های اجرای بانکداری بدون ربا در کشور. تازه‌های اقتصاد، ویژه نامه بانکداری اسلامی.
وارن ادواردز (۱۳۸۵)، بانکداری اسلامی ، دریچه‌ای به سوی آینده / مشابهت‌ها یا نزدیکی‌های بانکداری اسلامی با بانکداری سنتی. (مترجم سید حسین علوی لنگرودی)، مجله بانک و اقتصاد، شماره ۷۳.
والی نژاد، مرتضی (۱۳۸۲)، نگاهی اجمالی به نظام مالی در اقتصاد اسلامی و فلسفه وجودی بانکداری اسلامی. بانک و اقتصاد، شماره ۳۷.
Abdul Hamid, Abdul Halim, 2001: A Study on Islamic Banking Education and Strategyfor the Millinium Malaysian Experience, International Journal of Islamic Financial Service, Vol. 5, No. 2.
Abdullrahim, Najat, 2010: Service Quality of English Islamic Banks, Bournemouth University.
Ahmad, Waseem, 2008: Islamic Banking in the United Kingom: Opportunities and Challenges, Kingston Business School.
Ajlouni, Moh'd Mahmoud (2012) Islamic Banks: Legitimacy, Principles and Applications, Third Edition, Dar Al-Maseerah. Amman, Jordan.
Al- jarhi, 2002 Islamic Finance: An Efficient and Equitable Option, Jeddah, Islamic Research and Training Institute, Islamic Development Bank, Mimio.
Chapra, Umer, Ahmed, Habib, 2002: Corporate governance in Islamic financial institutions, Islamic development bank, Jeddah.
Chishti, Saleem U, 1985, Relative Stability of Interest-Free Economy, in Journal of Research in Islamic Economics (Jeddah), King Abdulaziz University, Vol.

3, no. 1.
Herring, Richard, and Robert Litan, Financial Regulation in the Global Economy, Brookings Institution, 1995.
Iqbal, M.Ahmad,AKhan,T, 1998: Challenges Facing Islamic Banking, Islamic research and training institute, islamic development bank ,occasional paper no.1.
Iqbal,Z, 1997: Islamic financial system :world bank, finance and development.
Karasik ,T, Wehrey ,F, Strom,S, 2007: Islamic Finance in a Global Context: Opportunities and Challenges,Chicago Journal of International Law.
Karbhari, Yusuf & Naser, Kamal & Shahin, Zerrin, 2004: Problems and Challenges Facing the Islamic Banking System in the West: The Case of the UK, Thunderbird International Business Review, Vol. 46 (5).
Kareken, John H. "Ensuring Financial Stability", The Search for Financial Stability: The Past Fifity Years (San Francisco, Federal Reserve Bank of San Francisco), 1985.
Litan, Robert E. What Should Banks Do?, (Washington, D. C.: The Brookings Institution), 1987a.
Merton, Robert C., & Zvi Bodie, "Deposit Insurance Reform: A Functional Approach", Carnegie Rochester Conference Series on Public Policy, June 1993, 38.
Mills, Paul S. and John R. Presley, 1999, ìIslamic Finance: Theory and Practiceî, London: Macmillan.
Obada, Ibrahim AbdelHaleem (2008) Performance Measures in Islamic Banks, Dar Al-Nafa'es. Amman, Jordan.
Pierce, James L. "Financial Reform in the United States and the Financial System of the Future", Financial Innovation and Monetary Policy: Asia and the West, Proceedings of the Second International Conference Held by the Bank of Japan, ed. Yooshi Suzuki and Hiroshi Yomo (Tokyo, University of Tokyo Press, 1986).
Sarker, Abdul Awwal, 2004: Islamic banking in Bangladesh: Performance, problems& prospects, International Journal of Islamic Financial Services. Vol. 1 No.3.
Siddiqi,M,Nejatullah, 2002: Comparitive Advantages Of Islamic Banking And Finance, Presented at Harvard University Forum on Islamic Finance.
Solé,Juan, 2007: Introducing Islamic Banks into Conventional Banking Systems,International Monetary Fund, IMF Working Paper.
Spong, Kenneth. Narrow Banks: An Alternative Approach to Banking Reform, Division of Bank Supervision and Structure, Federal Reserve Bank of Kansas City, Working Paper, No. 90, April 1993.
Thomas, H. "A Proposal to Deregulate Banking", The Cato Journal, 2000, 20: 2.
Tobin, James. "Financial Innovation and Deregulation in Perspective", Bank of Japan Monetary and Economic Studies, 1985, 3.
Wilson, Rodney, 1997: Economics, Ethics and Religion, New York: New York University Press.